

نگاهی به حقیقت دعا و آثار آن / حکمت عدم استجاب دعا چیست؟

حقیقت دعا که همان توجه ناقص به کامل مطلق برای رفع نقص و احتیاج خود است، امری فطری و جبلی است که لازمه آن یأس از غیرحق و قطع طمع از مردم و انقطاع از غیرالله می‌باشد.

حقیقت دعا که همان توجه ناقص به کامل مطلق برای رفع نقص و احتیاج خود است، امری فطری و جبلی است که لازمه آن یأس از غیرحق و قطع طمع از مردم و انقطاع از غیرالله می‌باشد.

خبرگزاری مهر، گروه دین و اندیشه-سید محمود جوادی: بندگان حقیقی خدا و پرستش کنندگان واقعی همواره نیازمند ارتباط روحانی با پروردگار خویش هستند و پیوسته حوائج و نیازهای خود را از ذات بی نیازش درخواست می‌کنند. این ارتباط روحانی از دیرباز تا کنون در قالب نماز، مناجات و دعا تجلی یافته و آثار شگفت‌انگیزی به دنبال داشته است. این عمل صمیمی‌ترین شیوه ارتباط میان بندگان با خداوند است که از رهگذر آن هر کس به فراخور جهان و معرفت خود با ساحت قدس ربوبی راز و نیاز می‌کند.

از دیرباز تا کنون افراد بی شماری حاجت‌های خود را با دعا کردن و راز و نیاز با پروردگار عالم به دست آوردند و در این میان افراد دیگری نیز که با وجود متوسل شدن آنها به دعا و طلب حاجت از خدای متعال، به خواسته خود نرسیدند - که به دلیل درک ناقص خود از موضوع دعا - متأسفانه باعث مخدوش شدن ایمان و باور آنها در این خصوص گردید.

در اینجا سعی داریم از زوایای مختلف به مقوله دعا بپردازیم و با کمک گرفتن از آیات قرآن و روایات، اهمیت دعا در زندگی انسان را بررسی نماییم.

معنای لغوی دعا

دعا در لغت به معنای دعوت کردن (فراخواندن) و کسی را صدا زدن، عملی که عکس العمل آن اجابت و یا استجاب است. این عمل می‌تواند برای افراد بکار برده شود اما نوع عالی، معنوی و ارزشمند آن میان بنده و آفریدگار بکار می‌رود.

حقیقت دعا که همان توجه ناقص به کامل مطلق برای رفع نقص و احتیاج خود است، امری فطری و جبلی است که لازمه آن یأس از غیرحق و قطع طمع از مردم و انقطاع از غیرالله می‌باشد.

کلمه دعا و مشتقاتش که حدوداً بیش از ۲۰۰ بار در آیات قرآن کریم بکار رفته است. ۳۰ از ریشه «دَعَوَ» و به معنی خواندن و حاجت‌خواستن و استمداد است و گاهی مطلق خواندن از آن منظور است.

گاهی نیز این دعا و دعوت بجای اینکه از پایین به بالا باشد (دعوت بنده از خدا) از بالا به پایین است، برای مثال: دعوت خدا از بندگان برای حج گزاردن. خداوند برای انجام این مناسک در میقات‌ها و شهر مکه مکرمه و مسجد الحرام بندگان را دعوت می‌کند و بندگان که شایسته حضور و اجابت این دعوت الهی هستند، با حضور در میقات‌ها لبیک گویند دعوت الهی را اجابت می‌کنند. واژه «لبیک» در اینجا به معنای اجابت شفاهی و پاسخ بندگان به این فراخوان الهی است. اجابت عملی به این دعوت نیز در انجام بقیه اعمال حج تجلی می‌یابد تا این دعا و این اجابت به منته ظهور برسد.

دعا در قرآن و حدیث

کلمه «دعا» در قرآن و احادیث اسلامی با عنایت به مفهوم لغوی آن در معانی مختلفی استعمال شده است.

به طور کلی این واژه؛ گاه در مورد خداوند متعال به کار می‌رود و گاه در مورد انسان. دعای خداوند متعال دو گونه است:

الف دعای تکوینی

دعای تکوینی خداوند متعال به معنای ایجاد چیزی است برای هدفی خاص، گویا آن چه ایجاد می شود به آن چه خداوند می خواهد دعوت می گردد.

مانند این سخن خداوند متعال:

«يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ» روزی که شما را فرا می خواند و شما با حمد او، اجابت می کنید.

بدین معنا که خداوند در قیامت انسان ها را به زندگی اخروی تکوینا دعوت می کند و آنان با زنده شدن پس از مرگ دعوت او را اجابت می نمایند.

ب دعای تشریعی

دعای تشریعی، عبارت است از مکلف کردن مردم به انجام آن چه خداوند واجب کرده و ترک آن چه تحریم نموده است، در حقیقت تکلیف، فرا خواندن مکلف به انجام اوامر و ترک نواهی الهی است، مانند این سخن خداوند عزوجل:

«أَفِي اللَّهِ شَكٌّ قَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى» مگر درباره خدا پدیدآورنده آسمان ها و زمین تردیدی هست؟ او شما را دعوت می کند تا پاره‌ها را از گناهانتان را بر شما ببخشد و تا زمان معینی شما را مهلت دهد.

به سخن دیگر، دین پیام تکامل انسان است که خداوند متعال انسان را بدان دعوت می کند تا از طریق پیاده کردن آن در زندگی به فلسفه آفرینش خود دست یابد.

دعای انبیا در قرآن

قرآن کریم مشحون از دعاهای پیامبران و اولیای الهی است که در شرایط دشوار، خالق خویش را به مدد طلبیدند و خداوند متعال با پاسخ و عطا کریمانه خود، درخواست آنان را اجابت نموده است، چنان که این دعاها تبدیل به کدهای کلیدی و روش های کاربردی - برای بندگان الهی در قضای حوائج خود - تبدیل شده است.

در اینجا چند مثال مطرح می کنیم تا این نکته برای ما روشن شود و آن اینکه اگر کسی حتی در مقام نبوت و رسالت هم قرار داشته باشد باید برای برآورده شدن حاجتش دست به دعا شود و از خدای خویش درخواست یاری نماید.

- دعای حضرت نوح علیه السلام

حضرت نوح علیه السلام وقتی از دست قوم خود طاقتش طاق شد از خداوند کمک خواست و قرآن درباره آن حضرت چنین فرمود: «وَنوحًا إِذْ نَادَىٰ مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ وَنَحْنُ نَدْعُو الْكَافِرِينَ» نوح را [یاد کن] آنگاه که پیش از [سایر پیامبران] ندا کرد پس ما او را اجابت کردیم و وی را با خانواده‌ها را [یاد کن] از بلای بزرگ رهایی دادیم و او را در برابر مردمی که نشانه های ما را به دروغ گرفته بودند پیروزی بخشیدیم چرا که آنان مردم بدی بودند پس همه ایشان را غرق کردیم. و در جای دیگر درباره درخواست حضرت نوح علیه السلام چنین فرمود: «قَدَعَا رَبَّهُ أَثْبَثًا مَّغْلُوبٌ قَائِتَصِرٌ»، تا آنکه به درگاه خدایش دعا کرد که من سخت مغلوب قوم شده ام تو مرا یاری فرما. با این دعای سه حرفی «أَيُّي مَّغْلُوبٌ قَائِتَصِرٌ» خداوند تمام زمین را به زیر آب برد و دشمنان حضرت نوح را غرق کرد و او را یاری نمود.

اکنون نیز دعای «أَيُّي مَّغْلُوبٌ قَائِتَصِرٌ» به دعایی کلیدی تبدیل شده است برای کسانی که در زندگی خود دچار استیصال شده اند و هیچ کسی را برای یاری شأن جز خدا ندارند.

- دعای حضرت یونس علیه السلام

حضرت یونس علیه السلام وقتی در شکم ماهی گرفتار شد پی به اشتباه خود برد و به یاد خدا افتاد، قرآن درباره او چنین می فرماید: «وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَىٰ فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْعَمِّ وَكَذَلِكَ نُنَجِّي الْمُؤْمِنِينَ»، و ذوالنون را [یاد کن] آنگاه که خشمگین رفت

و پنداشت که ما هرگز بر او قدرتی نداریم تا در [دل] تاریکی‌ها ندا درداد که معبودی جز تو نیست منزهی تو راستی که من از ستمکاران بودم. پس [دعای] او را برآورده کردیم و او را از اندوه رهانیدیم و مؤمنان را [نیز] چنین نجات می‌دهیم. همچنین خداوند در وصف این ماجرا چنین فرمود: «وَإِنَّ يُوسُفَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ قَسَاهُمْ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ قَالَتَمَمَّهَ الْخُوتَ وَهُوَ مُلِيمٌ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ لَلِئْتِ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ»، و همانا یونس از فرستادگان است. آن گاه که (از قوم خود) فرار کرد (و) به سوی کشتی پر (از بار و مسافر شتافت. کشتی به خطر افتاد و بنا شد بر اساس قرعه، افرادی به دریا افکنده شوند). پس یونس با مسافران کشتی قرعه انداخت و از بازندگان شد. پس (او را به دریا افکندند و) ماهی بزرگی او را بلعید. او خود را سرزنش می‌کرد (و در شکم ماهی به تسبیح خداوند پرداخت). پس اگر از تسبیح گویان نبود، تا روز قیامت در شکم ماهی می‌ماند. پس از این ماجرا ذکر حضرت یونس علیه السلام به «ذکر یونسیه» معروف شد و عرفا و اهل ذکر از دیرباز تا کنون برای گشودن گره‌های مختلف در زندگی خود این ذکر را بکار می‌بردند.

- دعای حضرت زکریا علیه السلام

همچنین درخواست حضرت زکریا از خدا برای پدر شدن، خداوند درباره این پیامبر الهی چنین فرموده است: «وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي قَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ قَاسَتْجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَى وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ»، و زکریا را [یاد کن] هنگامی که پروردگار خود را خواند پروردگارا مرا تنها مگذار و تو بهترین ارث برندگان، پس [دعای] او را اجابت نمودیم و یحیی را بدو بخشیدیم و همسرش را برای او شایسته [و آماده حمل] کردیم زیرا آنان در کارهای نیک شتاب می‌نمودند و ما را از روی رغبت و بیم می‌خواندند و در برابر ما فروتن بودند.

اکنون دعای «رَبِّ لَا تَذَرْنِي قَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ» به دعایی کلیدی برای کسانی که از خداوند طلب فرزند می‌کنند تبدیل شده است.

- دعای حضرت ایوب علیه السلام

حضرت ایوب علیه السلام نیز وقتی مصیبت‌ها بر ایشان به آخر رسید از خداوند خواست که او را از این وضع نجات دهد. خداوند در این باره می‌فرماید: «وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَيُّ مَسْنِيَّ الصَّرِّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ قَاسَتْجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ صُرٍّ وَأَتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَذَكَرَى لِلْعَالَمِينَ»، و ایوب را [یاد کن] هنگامی که پروردگارش را ندا داد که به من آسیب رسیده است و تویی مهربان‌ترین مهربانان، پس [دعای] او را اجابت نمودیم و آسیب وارده بر او را برطرف کردیم و کسان او و نظیرشان را همراه با آنان [مجددًا] به وی عطا کردیم [تا] رحمتی از جانب ما و عبرتی برای عبادت‏ کنندگان [باشد].

اکنون دعای «أَيُّ مَسْنِيَّ الصَّرِّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ» به دعایی کلیدی برای کسانی که مبتلا به انواع بلاها هستند شده است و از خداوند درخواست برطرف کردن این بلاها را دارند.

دعا از ما اجابت از خدا

خداوند متعال در آیه شماره ۶۰ سوره غافر می‌فرماید: «وَقَالَ رَبِّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ» پروردگارتان فرمود مرا بخوانید اجابت می‌کنم شما را. نکته جالب در این آیه استجابت بی‌درنگ از سوی پروردگار است، در اینجا باید گفت بر خلاف ترجمه‌های مرسوم در خصوص این آیه که می‌گوید «مرا بخوانید تا اجابت کنم شمارا»، قید «تا» فاصله زمانی را از «بخوانید» تا «اجابت» را زیاد می‌کند در حالی که ترجمه صحیح آن «دعا کنید تا بی‌درنگ اجابت کنم شمارا» صحیح‌تر است، بنابر این وقتی دعای متعال می‌فرماید: «ادعونی» بلا فاصله می‌فرماید: «استجب»، یعنی به محض دعای شما استجابت می‌کنم، اما باید شرایط کلی این استجابت فراهم شود تا عینیت یابد.

برای مثال یکی از خداوند می‌خواهد او را صاحب همسر، فرزند و یا خانه کند، طبق سنت الهی و همانگونه که در بالا به آن اشاره شد، استجابت حاصل می‌شود اما باید اسباب مادی و زمان آن فراهم شود. مگر می‌شود در همان لحظه یک فرد مجرد به صرف اینکه دعا می‌کند در همان لحظه صاحب همسر و فرزند و خانه شود؟! بنابراین همه ما باید درک صحیحی از دعا و استجابت داشته باشیم تا دچار اشتباه در فهم این آیه نشویم.

حکمت دیر برآورده شدن دعا و یا عدم استجابت آن چیست؟

یکی از حکمت های عدم استجابت دعا این است که اگر اجابت شود به دین ما لطمه می زند. ما چیزی را از خدا طلب می کنیم، اما به دلیل عدم تسلط و نبود آگاهی به نفع دین ما نیست، شاید دنیای ما را آباد کند، ولی آخرت که دنیای جاودانه و حقیقی است با آن، ویران شود. چه بسا مصلحت – که همان استجابت واقعی دعا به شمار می رود - در این باشد که خواسته ی دعا کننده از سوی پروردگار محقق نشود.

خدای متعال در آیه ۲۱۶ سوره بقره در این رابطه فرموده است: «كَيْبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كَرْهٌ لَّكُمْ وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ؛ بر شما کارزار واجب شده است در حالی که برای شما ناگوار است و بسا چیزی را خوش نمی دارید و آن برای شما خوب است و بسا چیزی را دوست می دارید و آن برای شما بد است و خدا می داند و شما نمی دانید».

مهمترین سرمایه هر مؤمنی، دین اوست، حال اگر خواسته ای داشته باشد و برای برآورده شدن آن دعا کند و اجابت نشود باید احتمال دهد که اجابت آن شاید برای دین او ضرر داشته باشد.

خدای متعال گاهی اجابت دعای انسان را به تأخیر می اندازد و گاهی دعای انسان را رد می کند چون اصلاً به مصلحت انسان نیست، زیرا بینش و آگاهی انسان محدود است، از همین رو نمی تواند خیر و شر خود را در همه ابعاد درک کند کما اینکه تأخیر در اجابت دعا، ارتقای معنوی و برخورداری از پاداش بیشتر است.

التماس دعا چیست؟

در کتاب الجواهرالسنیه که کلیات حدیث قدسی است در باب هفتم ص ۱۲۶ آمده خداوند به موسی (ع) وحی کرد: «ای موسی، مرا با زبانی بخوان که گناه نکرده است.»

موسی عرض کرد: «خداوندا! آن زبان را از کجا بیآورم؟ خطاب آمد: با زبان دیگری مرا دعا کن.»

در تفسیر این حدیث قدسی دوگونه برداشت بیان شده است:

نخست آنکه در هنگام دعا از واژگان جمع استفاده کند و دیگری را نیز با خود همراه سازد و بگوید که خداوندا ما را ببخش یا به ما فرزندان نیکو ده یا عاقبت همه ما را ختم به خیر گردان.

دوم آنکه از دیگران التماس دعا داشته باشد و از آنان بخواهد که در حق شما دعا کنند چنان که دستور داده شده است که مؤمنان از پیامبر (ص) بخواهند تا در حق ایشان استغفار کند.

بنابراین شخصی که از دیگری می خواهد که برای وی دعا کند از زبانی استفاده می کند که با آن گناهی نکرده است. اگر به کسی گفته شود که با زبانی که گناه نکرده ای دعا کن آن زبان تنها زبان دیگری است؛ زیرا شخص با زبان دیگری دعا نکرده یا آنکه شخص با اعضا و جوارح دیگری هرگز گناهی مرتکب نشده است از این رو زبان دیگری زبانی است که شخص با آن هیچ گناهی انجام نداده است. بنابراین می توان گفت که حقیقت التماس دعا این است که شخص می خواهد از زبانی استفاده کند که با آن خودش هرگز گناهی نکرده است و در پیشگاه الهی پاک و مبرا از گناه است. از این رو می توان گفت که دعای دیگری در حق هر کسی مستجاب است و شخص با این روش می تواند به خواسته های خویش برسد و دعایش برآورده گردد.

خلاصه مطلب

ما در هر مقام و جایگاهی و حتی تحت هرگونه شرایط مادی نیازمند پروردگار خویش هستیم. خداوند متعال در این باره می فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ؛ ای مردم شما به خدا نیازمندید، و خداست که بی نیاز ستوده است، لذا باید همواره خواسته های خود را تنها از او بخواهیم و بر این باور باشیم که طبق این آیه شریفه که فرمود: «وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ؛ هر وقت بندگانم از من سوال کنند همانا من نزدیک آنها هستم، او در کنار ماست و چنان به ما نزدیک است که فرمود: «وَتَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ»، و ما به او (انسان) از رگ گردنش نزدیکتر هستیم، پس تنها او را صدا بزنیم و اجابت دعا را با مصلحت الهی گره بزنیم که کسی جز خالق، مصلحت مخلوقش را نمی خواهد.

در پایان، به آخرین وصیت امیر المومنین حضرت علی علیه السلام به امام حسن مجتبی علیه السلام در باره اهمیت دعا و توفیقات آن اشاره می کنیم که فرمود: «وَأَعْلَمُ أَنَّ الَّذِي يَبْدُو خَزَائِنُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قَدْ أُذِنَ لَكَ فِي الدُّعَاءِ وَتَكْفُلَ لَكَ بِالْإِجَابَةِ وَأَمَرَكَ أَنْ تَسْأَلَ لِيُعْطِيَكَ وَتَسْتَرْحِمَهُ لِيَرْحَمَكَ»؛ فرزندم، بدان آن کس که گنج های آسمان و زمین در دست اوست به تو اجازه ی دعا و درخواست را داده و اجابت آن را تضمین نموده است، به تو امر کرده که از او بخواهی تا عطايت کند و از او درخواست رحمت کنی تا رحمتش را شامل حال تو گرداند.

آن حضرت در بخشی دیگر از سخنان گهربار خویش محبوب ترین کارها نزد خداوند را دعا می داند: «أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي الْأَرْضِ الدُّعَاءُ»، پس قدر خود را هنگام دعا کردن بدانیم و دریابیم از چه کسی حاجت خود را طلب می کنیم که اگر بدهد یا ندهد طبق این آیه شریفه: «وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ»، خیر و صلاح ما در آن است.